

اصول سازمان دهی فضایی بافت‌های شهری بر خوردار از عناصر شاخص مذهبی مطالعه موردی: امامزاده عباس ساری و امامزاده اسماعیل قائم‌شهر

سید محمود میثاقی^{۱*}، محسن روحانی قادیکلائی^۲

^۱ عضو هیئت علمی دانشگاه مازندران و دانشجوی دکتری شهرسازی دانشگاه هنر تبریز
^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ پذیرش: ۹۳/۲/۲۰

تاریخ دریافت: ۹۲/۹/۱

چکیده

یکی از ویژگی‌های فضایی محله‌ها، نواحی و مناطق شهری و حتی روستایی کشورمان بر خوردار از عناصر شاخص مصنوع بویژه از نوع مذهبی در بافت‌هایشان است. این عناصر به مرور زمان به دلایلی چند، رو به فراموشی رفته‌اند. این در حالی است که ایرانیان با توجه به جهان بینی و فرهنگ خود، به حضور چنین فضاهایی وابسته هستند. این فضاها در گذشته روابط تعاملی و مؤثری با پیرامون خود داشته‌اند که می‌توانند در آینده نیز داشته باشند. حصول بدین امر از طریق مسئله یابی تضادهای موجود و تدوین راه‌حل‌های بر خوردار با آن، با اتکا به نوعی برنامه‌ریزی عقلایی اجتناب‌ناپذیر و البته امکان پذیر است. در این مقاله، سعی بر آن است تا با شناسایی دو گونه متفاوت (بافت پر و خالی بر خوردار از عناصر شاخص مذهبی) و بهره‌گیری از روش‌های میدانی، کتابخانه‌ای و تحلیل محتوا، شناختی جامع در مابین نظری و مطالعات میدانی آن حاصل گردد و با در تقابل قرار دادن و یا هم‌سو قرار دادن این دو و بهره‌گیری از تجارب موجود، به اصول سازمان‌دهی فضایی مؤثر در جهت اصلاح و ارتقای ساختار فضایی و استخوان‌بندی بافت‌ها و نهایتاً ایجاد تعامل بالنده (تأثیرگذاری و تأثیر پذیری مثبت) با سطوح بالاتر یا پایین‌تر عملکردی (ناحیه، شهر و پیراشهر) بسته به موقعیتی که در ساختار فضایی شهرها و روستاها دارند، دست یافت. مهم‌ترین نتایج مستخرج از این پژوهش تدوین اصول سازمان‌دهی فضایی است که در دو عرصه سازمان‌دهی (درونی و پیرامونی)، ۹ موضوع راهبردی و ۳۱ اصل سازمان‌دهی به عنوان الگویی برای برنامه ریزی و طراحی بافت‌های پر و خالی بر خوردار از عناصر شاخص مذهبی ارائه و الزامات تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری آنها در نهادهای مربوطه بیان گردیده است.

واژگان کلیدی: اصول سازمان‌دهی فضایی، بافت‌های شهری، عناصر شاخص مذهبی، ارزش‌گذاری بافت، نگرش سیستمی.

مقدمه

برای بافت‌های موجود نخواهد بود و در برنامه‌ریزی و طراحی مجموعه‌های جدید، آماده‌سازی‌ها و ایجاد شهرک‌ها و مجتمع‌های مسکونی و غیرمسکونی نیز کارکرد خواهند داشت.

طرح نظری مسأله تحقیق

مرور رویکردهای منتج از مطالعات و مشاهدات اکتشافی^۲

بر مبنای مطالعات و مشاهدات صورت گرفته می‌توان عمده موضوع‌های مرتبط با زمینه بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص را در سه موضوع دسته‌بندی کرد.

(الف) نوع بافت و بستر قرارگیری عنصر شاخص (بافت خالی، بافت پر، روستایی، شهری، بین شهری و ...)

(ب) نوع و میزان ارتباطات عملکردی متقابل بین عنصر و محیط پیرامونی آن (روابط اقتصادی، اجتماعی، کارکردی/ عملکردی و ...)

(ج) نوع برنامه‌ریزی و مدیریت بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص با لزوم توجه به نگرش سیستمی در نحوه مداخله این نوع بافت‌ها.

مرور رویکردهای برگرفته از تجارب مرتبط با موضوع

این تجارب شامل نمونه‌ای از کشور ایران (طرح نوسازی و بهسازی بافت پیرامون حرم مطهر امام هشتم) و نمونه‌ای از شهر مدینه تونس در آفریقا است. در جدول شماره ۱ این نمونه‌ها از نظر نحوه مداخله، اهداف و راهبردها مورد بررسی شده‌اند.

مرور رویکردهای منتج از دوران‌های تاریخی مرتبط با موضوع

«شهر و فضاهای شهری نتیجه کنش متقابل انسان و محیط در چارچوب زمان و مکان است. در شکل‌گیری فضای شهری عوامل مذهبی، اقتصادی، زیست‌محیطی و ... مؤثرند» (محمدی، ۱۳۷۹: ۹۴). در این میان تأثیر عامل جهان‌بینی و ارزش‌های دینی و مذهبی بر ساخت و تولید فضاهای شهری، در دوران‌های متفاوت تاریخی حائز اهمیت بوده است. جدول شماره ۲ شیوه‌ی انتظام فضایی بافت پیرامونی عناصر مذهبی را در گذر زمان نشان می‌دهد.

بیش‌تر فعالیت‌های حرفه‌مندان برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در خصوص بازپیرایش محله‌ها و محیط‌های انسان‌ساخت بویژه در کشورمان، معطوف به معماری و گاهی طراحی بناها و فضاهای شاخص بوده که خود تابعی از شرایط و نیز دیدگاه‌های دولت‌مردان (تصمیم‌گیران) و خواسته‌های مردم است. این فعالیت‌ها در تقابل با بافت‌محوری و آفرینش محله‌ها، نواحی، مناطق و کلیت شهرها و روستاها بوده است. از این رو، مطالب علمی و کاربردی کم‌تری در ادبیات توسعه شهری ایران در خصوص برنامه‌ریزی و طراحی پهنه‌های عملکردی-کالبدی چنین فضاهایی وجود دارد. در تمامی علوم و نیز در جوامع کیفیت‌گرا، تأثیر عناصر کالبدی بر رفتار انسانی همواره مورد تأکید بوده است، این تأثیر در مواقعی که عناصر از نوع مذهبی و فرهنگی باشند، به مراتب بیش‌تر است. وجود ده‌ها هزار بنای معنوی، اعم از امام‌زاده‌ها، مساجد شاخص، کلیساها، کنیسه‌ها و معابد و حتی گورستان‌ها شاخص از یک سو و توجه برنامه پنجم توسعه کشور و برنامه‌های بخشی ملی نظیر سند گردشگری مذهبی، لزوم توجه به این موضوع را تقویت نموده است. این عناصر قادرند بر پهنه‌های پیرامونی خود تأثیرات کالبدی، اجتماعی، فرهنگی و حتی اقتصادی گسترده‌ای گذاشته و در مقابل از پهنه‌های مجاور تأثیر بپذیرند. شناسایی، دسته‌بندی و تعیین علل بروز این تأثیرات می‌تواند برنامه‌ریزان و طراحان شهری و توسعه‌دهندگان بافت‌های شهری و روستایی را برای استفاده مناسب‌تر از این عناصر و افزایش میزان مطلوبیت فضایی و کاهش اثرات منفی در قالب اصول سازمان‌دهی فضایی باری نماید. این پژوهش به دنبال بازتعریف ساختار فضایی محله‌ها و بافت‌های شهری است که از یک یا چند عنصر شاخص و به خصوص از نوع مذهبی آن، برخوردار هستند و تلاش دارد تا با بازشناسی این فضاها، اصول برنامه‌ریزی و طراحی مناسب چنین فضاهایی را ارائه نماید. با توجه به مکان‌گزینی‌های عناصر در پهنه‌های مختلف، اصول سازمان‌دهی فضایی ارائه‌شده، تنها

جدول شماره ۱: بررسی نمونه‌هایی از تجارب در زمینه برنامه‌ریزی و طراحی بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص مذهبی

شناخت زمینه و پایه عمومی	نمونه داخلی	نمونه خارجی
پایه عمومی	طرح نوسازی و بهسازی پیرامون حرم مطهر امام رضا	طرح مرمت شهر مدینه تونس در آفریقا
نحوه مداخله	در مداخله سه حوزه با فعالیت‌های مشخص تعیین شد که عبارتند از: ۱. حوزه زیارت، ۲. حوزه زیارت-اقامت، ۳. حوزه اقامت.	مجموعه مدینه را به علت داشتن عناصر با اهمیتی چون قلعه‌ها، مساجد، مقابر و آثار تاریخی و فرهنگی دیگر می‌توان یکی از بهترین نمونه‌های حفاظت فرهنگی و معمارانه در جهان اعراب مسلمان دانست. مداخله آن در دو پروژه اوکالاس و هفصیه صورت گرفته است.
اهداف	ایجاد رفاه برای زائران کم‌توان و ناتوان، دسترسی آسان زائران به حرم مطهر، افزایش توان ظرفیت جمعیت‌پذیری بافت پیرامون حرم، ایجاد فضایی مناسب و دل‌انگیز برای تعاملات اجتماعی.	پروژه اوکالاس در جهت بهبود شرایط زندگی و احیای کیفیت فرهنگی انجام شده است. پروژه هفصیه تلاشی برای بهسازی مناطق مخروبه و متروکه وسیعی در مدینه تونس است.
راهبردها	تقویت کالبدی چهار خیابان اصلی به حرم، بهره‌گیری از تکنولوژی‌های روز دنیا، تکمیل شبکه ارتباطی بافت به حلقوی، ایجاد راه‌باغ‌های مناسب در مسیر.	از جمله راهبردها در پروژه اوکالاس، عبارتند از کاهش اضافه جمعیت، متوقف کردن فرایند تخریب مدینه و حفاظت از میراث فرهنگی و ... در پروژه هفصیه از جمله راهبردها عبارتند از: بالا بردن استانداردهای زندگی، بازیابی تنوع و زندگی در محدوده.

مأخذ: (مهندس مشاور شهرساز و معمار طاش، ۱۳۹۱) و پایگاه‌های الکترونیکی شهرسازی شارنامه و پرتال جامع بافت‌های شهری

انتخاب چارچوب نظری

با توجه به رویکردهای سه‌گانه پیش‌گفته، به ویژه عدم توجه به نگرش سیستمی در مداخلات بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص، چارچوب نظری پژوهش با محوریت نگرشی باز به مسائل شهری که از الزامات رویکرد سیستمی است، تدوین شده است. این نگرش دو موضوع را مورد توجه قرار می‌دهد:

الف) شهر - محله باید به عنوان سیستمی باز در نظر گرفته شود که با محیط پیرامون خود در تبادل انسان، اطلاعات، فعالیت، انرژی و ... است.

ب) سیستم شهری فعال، دارای عناصر و اجزای تشکیل‌دهنده مختلفی است که هر یک از این اجزا در جای مناسب خود قرار گرفته و دارای تعاملات متقابلی با سایر اجزا و با کلیت سیستم است، تا بدین نحو سیستم بتواند در جهت دستیابی به هدفی معین گام‌های مؤثرتری بردارد.

با در نظر گرفتن این دو موضوع، برای نظم‌بخشی به عناصر تشکیل‌دهنده ساختار فضایی - کالبدی سیستم‌های شهری، به طور کلی دو نوع ارتباط را می‌توان تشخیص داد:

الف) ارتباطات درونی: که ناظر بر ارتباطات میان عناصر و فضاهای مجموعه با یکدیگرند. بدیهی است هر قدر این گونه ارتباطات در درون مجموعه بیشتر باشد، انسجام و به هم پیوستگی آن بیشتر خواهد بود.

ب) ارتباطات بیرونی: که ناظر بر ارتباطات فضاها و عملکردهای مجموعه با سایر عناصر و کارکردهای پیرامونی محله‌ای/شهری است. هر چه ارتباطات بیرونی فضاها و عملکردهای مجموعه با دیگر فضاها و عملکردهای شهری متنوع، پیچیده و گسترده باشد، نقش مجموعه در شکل‌دهی به فضاهای شهری برجسته‌تر می‌گردد» (محمدی، ۱۳۷۹: ۹۹). در واقع، ارتباطات درونی، عناصر مجموعه را به یکدیگر و ارتباطات بیرونی عناصر را به ساختار فضایی و کالبدی شهر پیوند می‌دهند.

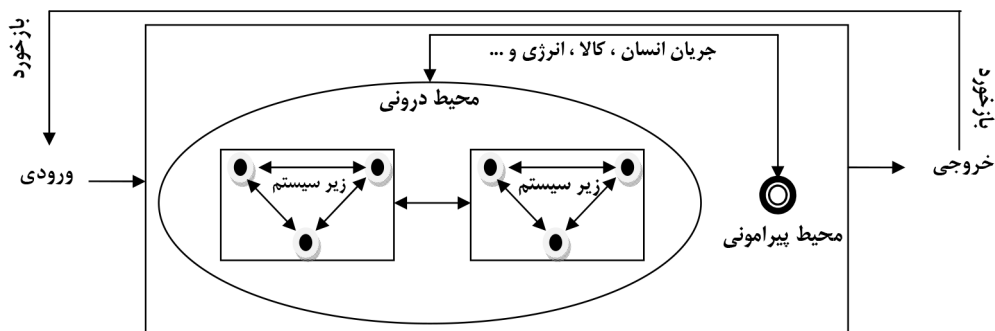
آشکارسازی چارچوب نظری در ارتباط با مسئله تحقیق

بافت و انواع آن: «مفهوم بافت در هر بستر زمانی و پهنه مکانی، با کالبد آن رابطه تنگاتنگ و نزدیکی دارد. اما تنها در سازمان کالبدی آن خلاصه نمی‌گردد و آن چه در این بافت‌ها معنا دارد، دارا بودن موجودیت مدنی و موجودیتی کالبدی و تعامل آن‌ها به صورت توأمان است و زمانی بافت شهری معنا می‌یابد که در راستای توازن و یکپارچگی میان آن‌ها گام برداشته شود» (شفایی، ۱۳۸۵). بنابراین، شناخت نوع بافت، سنجش کمی سطوح پر و خالی، کاوش پیرامون کیفیت همجواری توده و فضا و شناسایی نظام شکلی - فضایی برای انتظام فضاهای پر و خالی ضروری است. **بافت پر:** منظور از «پر» در بافت کالبدی شهر، فضاهای ساخته شده است. فضاهایی که در مسیر توسعه فضایی شهر، از گذشته تا

جدول شماره ۲: شیوه انتظام فضایی بافت پیرامونی عناصر مذهبی در گذر زمان

دوره تاریخی	نوع مراکز مذهبی	شیوه انتظام فضایی در ارتباط با بافت پیرامونی
اروپا	یونان	عمدتاً در خارج از شهر یونانی و در سطحی بالاتر از سطح شهر شکل می‌گرفت.
	روم	در نقاط عمده تقاطع خیابان‌های اصلی (دکومانوس و کاردو) یا پیرامون شهر شکل می‌گرفت.
	قرون وسطی	دارای مرکزیت هندسی نسبت به شهر بود. جهت قرارگیری آن با جهت شبکه معابر مطابقت نداشت و در تقاطع خیابان‌های اصلی شکل می‌گرفت.
	رنسانس	در این دوران کلیسا مرکزگرا بود و به صورت خطی شکل می‌گرفت.
ایران	باروک	سادگی و خوانایی کلیسا از بین رفت و مرکزگرایی و صورت خطی کلیسای دوران رنسانس با هم ممزوج شده و معماری فضا به فرم بیضوی، شکل گرفت.
	قبل از ورود اسلام	معابد در این دوران در مرکزیت کاخ شاهی قرار می‌گرفتند و بر بافت پیرامونی خود تأثیری نداشتند.
بعد از ورود اسلام	مسجد	در مرکزیت هندسی شهر و در ارتباط با میدان و خیابان اصلی شکل می‌گرفت. در ارتباط عملکردی و کالبدی با مراکز آموزشی، بازار، مراکز سیاسی و ... شهر قرار داشت.

مأخذ: تحلیل نگارندگان براساس (جهانشاه پاکزاد، ۱۳۸۹ و محسن حبیبی، ۱۳۸۷)

نمودار شماره ۱: مدل مفهومی نگرش سیستمی، (مأخذ: نگارندگان)

کنون با اهدافی چون اسکان، فعالیت، فراغت و ... مورد بهره‌برداری اجتماعی، اقتصادی - فعالیتی و کالبدی - فضایی قرار گرفته‌اند. این بافت‌ها عمدتاً در پهنه‌های شهری و روستایی و کم‌تر در پهنه بین شهری وجود دارد.

بافت خالی: وجود زمین‌های خالی در پهنه‌های مکانی به نوعی با توسعه هم‌خوانی ندارد؛ به گونه‌ای که گاه وجود زمینی خالی در پهنه‌ای مکانی علاوه بر آن که ظرفیت محسوب می‌شود، تهدیدی نیز خواهد بود. بنابراین آماده‌سازی بافت‌های برخوردار از اراضی خالی در جهت افزایش کیفیت فضا اجتناب‌ناپذیر است. بافت خالی نیز برعکس بافت پر عمدتاً در پهنه‌های حاشیة شهری و بین شهری اتفاق می‌افتد.

ارزش‌گذاری بافت‌ها: ارزش‌مند تلقی کردن عناصر شاخص در بافت‌ها، از جمله اقدامات در جهت هویت و شخصیت بخشی به آن‌ها است. «از جمله معیارهایی که برای ارزش‌گذاری بافت‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند عبارتند از: ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی، تاریخی، زیبایی‌شناختی، بافت شهری، معماری و ...» (صفا منش و منادی‌زاده، ۱۳۸۲: ۳۶). اما معیار مورد مطالعه و شناخت در این نوشتار معیاری است که با جهان بینی آیینی امتزاج یافته است؛ معیاری که بنیان آن را مذهب شکل داده است و به واسطه آن بناهای مقدس مورد توجه قرار گرفته‌اند.

ارزش‌های معنوی و مقدس بافت‌های شهری و تأثیرات متقابل آن‌ها: ارزش معنوی و مقدس بافت‌های شهری به عنوان یکی از معیارهای ارزش‌گذاری بافت‌ها برگرفته از عناصر شاخص مذهبی است که در مجموعه آن وجود دارد. این عناصر می‌توانند گستره‌ای از امام‌زاده‌ها، کلیساها، کنیسه‌ها، معابد، مساجد، قبرستان‌ها و ... را شامل شوند. حضور چنین عناصری هم می‌تواند به عنوان عنصر و المان شهری شاخص تلقی و هم موجب ارتقای ظرفیت‌های معنوی آن بافت گردد. نگرش سیستمی در مداخلات این‌گونه بافت‌ها، تأثیرات و پیامدهای این‌گونه عناصر بر بافت پیرامونی و بالعکس آن را اجتناب‌ناپذیر می‌نمایاند. حضور این عناصر در بافت دارای تأثیرات متقابل عملکردی، اجتماعی، کالبدی و ... با بافت پیرامونی خود است که بخشی از روابط متقابل بین عناصر مقدس و بافت شهری پیرامونی آن را می‌توان در موارد زیر صورت‌بندی نمود.

الف) تعاملات اجتماعی - فرهنگی: از دیرباز نزد ملل مختلف عناصر مذهبی محملی برای حضور افراد و انجام مراسم دینی و آیینی بوده است. «در یک بافت شهری لایه‌های مختلفی از خاطرات و شیوه‌های زندگی وجود دارد که تداوم آن‌ها می‌تواند دارای اهمیت باشد» (شماعی و پور احمد، ۱۳۸۴: ۸۶). لذا شناسایی و حفظ چنین مکان‌هایی از یک سو می‌تواند ظرفیت مناسبی را برای امکان ایجاد روابط چهره به چهره، ایجاد تصویر و خاطره مشترک در ذهن و ... به مثابه «بخش زنده و فعال از توسعه و حیات اجتماعی را فراهم سازند» (حبیبی و مقصودی، ۱۳۹۰: ۱۲) و از سوی دیگر در جهت گسترش فرهنگ‌های متفاوت و ارتباط بین آن‌ها مؤثر افتد.

ب) تعاملات اقتصادی: «از آنجا که اقتصاد بیش‌ترین تخصیص منابع را برای رفع نیازها قائل می‌شود، ارزش اقتصادی می‌تواند

محدود به ارزش مالی نبوده و گردشگری، تجارب، عملکردها و امکانات رفاهی را شامل گردد» (یوکیلتو، ۱۳۸۸: ۲۵). این عناصر می‌توانند متناسب با سطح عملکرد خود، در اقتصاد محدود مؤثر باشند و حتی بستر توسعه اقتصادی را فراهم سازند. به عنوان نمونه بارگاه ملکوتی امام رضا (ع) گستره‌ای فراتر از سطح ملی را پوشش می‌دهد و توسعه بخش گردشگری مذهبی آن تأثیر بسیار عظیمی بر اقتصاد بافت پیرامونی حرم و بر عملکرد و فعالیت‌های پیرامون آن تا مقیاس شهر و فراشهر دارد.

ج) تعاملات کالبدی - فضایی: وجود چنین عناصری در بافت‌های روستایی و شهری تأثیر به‌سزایی در نحوه شکل‌یابی و گسترش کالبدی - فضایی آن دارد. از جمله مسائل تأثیرگذار و تأثیرپذیر این عناصر که نماد و نشانه‌ای با معانی مستتر هستند، می‌توان به شیوه شکل‌یابی فرم کالبدی - فضایی، بهره‌گیری از الگوهای کالبدی عنصر شاخص در کالبد پیرامونی و شکل‌گیری نظام ارتباطی و دسترسی اشاره کرد.

مدل مفهومی

معیارها و شاخص‌های مرتبط با آن

بر مبنای مطالعات و یافته‌های به دست آمده، در نحوه مداخله بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص می‌توان سه معیار بستر قرارگیری، ارتباطات عملکردی و دارا بودن نگرش باز به مسائل شهری را مد نظر قرار داد. این سه معیار رویکرد سیستمی به موضوع مورد نظر این مقاله را شکل می‌دهند.

الف) بستر قرارگیری: بر مبنای مطالعات آمایش امام‌زادگان کشور در سال ۱۳۸۹، عمده عناصر مذهبی کشور به ترتیب در بسترهای درون شهری و درون روستایی قرار دارند. این امر منجر به آن می‌شود که در نحوه مداخله آن‌ها، باید به ویژگی‌های مکانی آن توجه گردد و آن‌ها را در تدوین سیاست‌های برنامه‌ریزی و طراحی دخالت داد تا پاسخ مناسب در جهت هماهنگی نوع بافت و محیط پیرامونی عنصر شاخص و یا حتی خود آن داده شود. این بسترها شامل، نواحی درون شهری (بافت‌های پر، بافت‌های خالی)، نواحی درون روستایی، نواحی بین شهری و ... است.

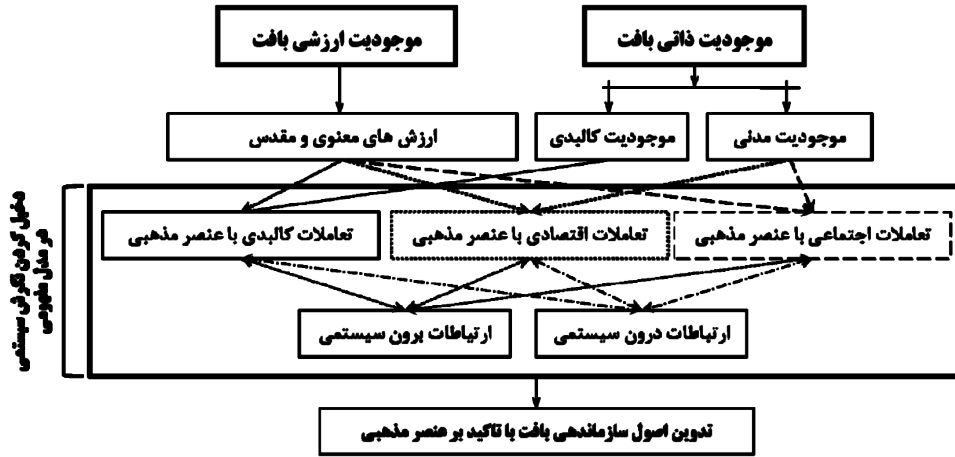
ب) ارتباطات عملکردی متقابل: یکی از ویژگی‌های عناصر شاخص در بافت‌ها داشتن روابط عملکردی متفاوتی است که می‌تواند در سطوح متفاوت بر بافت پیرامونی تأثیر گذارد و از آن تأثیر پذیرد. شناسایی این ارتباطات و اهمیت دادن به آن در مداخلات می‌تواند بستر مناسبی را برای توسعه به‌وجود آورد. از جمله شاخص‌های مرتبط در این معیار نوع و میزان روابط عملکردی است. این روابط می‌تواند شامل روابط اقتصادی، روابط کالبدی، روابط اجتماعی و ... گردد. نمونه بارز آن نیز در شهر مشهد وجود دارد. در این شهر حرم مطهر امام رضا گستره‌ای فراتر از بافت پیرامونی خود را شامل شده و تأثیرات متفاوت اقتصادی، عملکردی، اجتماعی و ... را در بر گرفته است.

ج) دارا بودن نگرشی باز به مسایل شهری: یکی از ضعف‌های موجود در مداخلات

وابستگی میان شاخص‌ها و معیارها

با توجه به شناسایی معیارها، شاخص‌های مرتبط و شناسایی روابط آن‌ها، مدل مفهومی مرتبط با مداخله بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص در نمودار شماره ۲ آمده است. اجزای مدل مفهومی ارتباط شاخص‌ها و معیارهای مداخله در بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص در جدول شماره ۳ آورده شده است.

بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص، نبود نگرش باز به مسائل شهری است. همان‌طور که در آشکارسازی چارچوب نظری مسأله تحقیق بیان شد، بافت‌های متفاوت شهری را می‌توان از دید سیستمی دارای دو موجودیت کالبدی و مدنی دانست که باید در جهت توازن و هماهنگی میان آن‌ها گام برداشت. هم‌چنین در مداخله این نوع بافت‌ها توجه به داشتن نگرش باز به مسائل شهری به معنای ارتباط دادن عنصر شاخص با عناصر درون سیستمی بافت و نیز ارتباط دادن آن با عناصر برون سیستمی بافت، از الزامات داشتن رویکرد سیستمی به مسائل شهری است.

نمودار شماره ۲: مدل مفهومی ارتباط شاخص‌ها و معیارها، منطبق بر نگرش سیستمی، مأخذ: نگارندگان

جدول شماره ۳: انطباق مفاهیم مدل مفهومی نگرش سیستمی با مدل مفهومی موضوع مقاله

اجزای مدل مفهومی نگرش سیستمی	اجزای مدل مفهومی موضوع مقاله
محیط پیرامونی	بافت پیرامونی بلافاصله و حوزه فراگیر
محیط درونی	بافت پر یا خالی همراه با عناصر کالبدی و روابط عملکردی تشکیل‌دهنده آن
سیستم	تعامل موجودیت کالبدی و مدنی به صورت توأمان در بافت به عنوان محدوده‌ای دارای هویت
زیر سیستم	عناصر کالبدی - تعاملات اقتصادی، تعاملات اجتماعی، تعاملات کالبدی و ... در نقاط، محورها و پهنه‌ها
ورودی	بافت خالی یا پر برخوردار از عنصر شاخص مذهبی
خروجی	اصول سازمان‌دهی کالبدی-فضایی بافت
جریان کالا، انسان، انرژی و ...	جریان عناصر دخیل در تعاملات اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و ... در محیط سیستم

مأخذ: نگارندگان

پیشینه تحقیق

در بخش کاربست مبانی نظری از دو نوع بافت متفاوت استفاده شده است تا بدین نحو، هم سیاست‌های مرتبط با طراحی بافت‌های موجود و هم بافت‌های جدید شهری مورد بررسی و تدوین قرار گیرد. برای این منظور، بافت پیرامونی امام‌زاده اسماعیل قائم شهر (به عنوان بافت خالی و جدید و نیازمند آماده‌سازی) و بافت پیرامونی امام‌زاده عباس ساری (به عنوان بافت پر و موجود و نیازمند سامان‌دهی) برای مطالعه در نظر گرفته شده‌اند.

شناخت

شناخت زمینه و پایه عمومی: برای شناخت سیستم‌های شهری در هر سطحی از برنامه‌ریزی، مطالعات زمینه‌ای و پایه می‌تواند درک روشنی را نسبت به وضعیت موجود سیستم شهر به برنامه‌ریز ارائه دهد. تحلیل و جمع‌بندی آن می‌تواند به تدوین اهداف پایه منجر شود و جهت‌گیری کلان توسعه سیستم شهری را نشان دهد. در این نوشتار شناخت زمینه و پایه عمومی محله‌های مورد نظر، در چهار بخش انجام شده است که عبارتند از: موقعیت، جایگاه، طرح‌های فرادست و خواسته‌های مسئولان و مردم. نتایج بررسی حاصل از این چهار بخش در مورد نمونه‌های انتخاب شده در جدول شماره ۴ آمده است.

شناخت کلی حوزه فراگیر: سایت / شهر به عنوان، سیستمی باز در تعامل با اجزا و محیط پیرامونی خود قرار دارد. شناخت تعاملات و ارتباطات بین سیستم محله / شهر و محیط پیرامونی در جهت افزایش انطباق کالبدی-فضایی شهر نقش به‌سزایی دارد. در این بخش از نوشتار تعاملات دو سایت مورد نظر در محیط فراتر از خود (حوزه فراگیر) در زمینه‌های محیط زیستی، اجتماعی-جمعیتی، اقتصادی و ... مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته و به ترتیب در جداول شماره ۴، ۶ و ۷ به آن‌ها اشاره می‌شود.

جدول شماره ۴: شناخت زمینه و پایه عمومی امامزاده‌های مورد بررسی

شناخت زمینه و پایه عمومی	امامزاده عباس ساری (بافت پر)	امامزاده اسماعیل قائم‌شهر (بافت خالی)
موقعیت	محدوده امامزاده عباس در شرق شهر ساری واقع شده است. از شمال به کاربری مسکونی و اراضی کشاورزی و روستای گله دون، از جنوب به بلوار امام رضا، از شرق به محله‌های هولا و ذغال چال و از غرب به کاربری مسکونی و سپس رودخانه تجن محدود می‌گردد.	محدوده امامزاده اسماعیل در جنوب شرقی شهر قائم‌شهر واقع شده است که رودخانه سیاه رود از میان آن می‌گذرد. از شمال به خیابان چشمه‌سر و خیابان ساری، از جنوب به روستای چشمه‌سر، از شرق به اراضی کشاورزی و از غرب به اراضی کشاورزی و تپه باستانی گردکوه ارتباط دارد.
جایگاه	دارای جایگاه ضعیف و متوسط در ساختار شبکه شهری است و علت آن گسترش و ادغام کارکردی - ساختاری در شهر ساری است.	جایگاه این محدوده در ساختار شبکه شهری به علت عدم استفاده از ظرفیت‌های موجود و توان خدماتی که می‌تواند در سطوح عملکردی متفاوت ارائه شود، دچار نارسایی است.
طرح فرادست	در طرح بازنگری طرح تفصیلی شهر ساری نحوه شبکه‌بندی معابر پیشنهادی در طرح بازنگری جامع، سیاست فضایی و علاوه بر کاربری‌های مرتبط به همراه حریم امامزاده ارائه شده است.	در طرح تفصیلی شهر قائم‌شهر در حوزه پیرامونی این محدوده کاربری درمانی و در طرح سامان‌دهی رودخانه سیاه رود برای این محدوده محور گردشگری رودکناری پیشنهاد شده است. همچنین برخورد شبکه دسترسی رودکناری و کمربند جنوبی شهر قائم‌شهر در طرح تفصیلی در مجاورت سایت مورد توجه بوده است.
خواست مسئولان و شهروندان	از جمله نظرها و پیشنهادهای شهروندان و مسئولان در باره محدوده امامزاده عباس عبارتند از: * مناسب‌سازی معابر و مبلمان موجود، * افزایش پاکیزگی و نظافت در محدوده، * گسترش خدمات رفاهی و تاسیساتی، * کاهش آلودگی‌های صوتی و زیستی، * استقرار عملکردها سازگار و مناسب و کاهش کاربری‌های ناسازگار.	از جمله مواردی که از سوی شهروندان و مسئولان در باره محدوده امامزاده اسماعیل اشاره شده عبارتند از: * کاهش ناامنی‌های اجتماعی، * افزایش کیفیت فضایی به خصوص در محور رودخانه سیاه‌رود، * توسعه گردشگری در محدوده، * گسترش خدمات رفاهی و تاسیساتی، * کاهش آلودگی‌های محدوده و ...

ماخذ: اولادزاده، ام البنین، ۱۳۸۹؛ طرح آماده‌سازی اراضی ۲۸ هکتاری گردکوه قائم شهر، ۱۳۹۰؛ بازنگری طرح جامع ساری، ۱۳۹۱؛ بازنگری تفصیلی شهر قائم‌شهر، ۱۳۸۵

جدول شماره ۵: ویژگی‌های محیط زیستی شهرهای ساری و قائم‌شهر

ویژگی‌ها	ساری		قائم‌شهر
	جهت شیب	ملازم در جهت جنوب به شمال	
شکلی زمین	میزان توپوگرافی	بین ۱۰ تا ۶۰ متر از سطح دریا	بین ۱۴ تا ۸۲ متر از سطح دریا
جنسی زمین	زمین‌شناسی	آبرفت‌های بادبرنی رودخانه‌ای	رسوبات نرم آبرفتی
	خاک‌شناسی	جزء اراضی درجه ۳ و ۴	جزء اراضی درجه ۳
آب و هوایی	منابع آب	رودخانه تجن و بارش باران و آب‌های زیرزمینی و سد شهید رجایی	بارش، رودخانه‌های تالر و سیاه‌رود و آب‌های زیر زمینی
	نوع آب و هوا	آب و هوای معتدل و مرطوب	آب و هوای معتدل و مرطوب
تهدیدهای محیطی	باد	جهت باد غالب: از شمال غربی	جهت باد غالب: شمال غربی
	زمین لرزه	بر روی البرز با شدت لرزه‌خیزی بالا قرار دارد	بر روی البرز با شدت لرزه‌خیزی بالا قرار دارند
بررسی کیفیت محیط زیست	سیل	سیل خیز به علت کوهپایه‌ای بودن، وجود رودخانه و بارش‌های زیاد	سیل خیز به علت کوهپایه‌ای بودن، وجود رودخانه و بارش‌های زیاد
	آلاینده	انواع و فاضلاب‌ها و زباله‌های خانگی	کارخانه‌ها، فاضلاب‌ها و ترافیک
پالاینده	رودخانه‌ها و بوستان و فضای سبز و آب‌بندان‌ها	رودخانه‌ها و بوستان‌ها و فضای سبز	

ماخذ: بازنگری طرح جامع شهر ساری، ۱۳۹۱؛ بازنگری طرح تفصیلی قائم شهر، ۱۳۸۳

جدول شماره ۷: ویژگی‌های اقتصادی شهرهای ساری و قائم‌شهر

ویژگی‌ها	ساری	قائم‌شهر
سهم شاغلان	به ترتیب عبارتند از: بازرگانی، خدمات، صنعت و کشاورزی	به ترتیب عبارتند از: خدمات، صنعت و کشاورزی
درآمدی	میانگین درآمد ماهانه خانوار: ۵,۴۳۰,۰۰۰ ریال میانگین هزینه ماهانه خانوار: ۳,۴۲۴,۸۸۹ ریال	بیش‌ترین سهم ساختار درآمدی ما بین ۲۰۰ تا ۵۰۰ هزار تومان است.

ماخذ: بازنگری طرح جامع شهر ساری، ۱۳۹۱؛ طرح آماده‌سازی اراضی ۲۸ هکتاری گردکوه قائم شهر، ۱۳۹۰

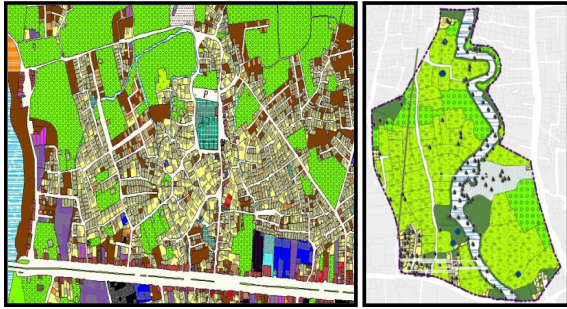
جدول شماره ۶: ویژگی‌های جمعیتی شهرهای ساری و قائم‌شهر

ویژگی‌ها	ساری	قائم‌شهر
تعداد جمعیت (نفر)	۲۹۶۴۱۷	۱۹۶۰۵۰
بعد خانوار (نفر)	۳,۷	۴,۷
نسبت جنسی (درصد)	۹۹,۵۵	۹۸,۶۴
نسبت سنی	غلبه گروه سنی جوان و بزرگسال	

ماخذ: سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۹۰

سنجش، ارزیابی و تحلیل

سنجش، ارزیابی و تحلیل وضعیت محدوده امامزاده عباس ساری و امامزاده اسماعیل قائم‌شهر در چهار دسته معیار سنجش حاصل از بررسی‌های انجام شده در ارتباط با شناخت این محدوده‌ها، به شرح جدول شماره ۹ آمده است.

تصویر شماره ۴: به ترتیب از راست به چپ بافت پیرامونی امامزاده اسماعیل قائم‌شهر، بافت پیرامونی امامزاده عباس ساری، (ماخذ: بازنگری طرح جامع شهر ساری، ۱۳۹۱، طرح آماده سازی اراضی ۲۸ هکتاری گردکوه قائم شهر، ۱۳۹۰)

شناخت حوزه مداخله (محلّه): حوزه مداخله مرتبط با دو امامزاده که در تصویر شماره ۴ نشان داده شده، آن بخش از محدوده مورد مطالعه است که بعد از شناخت و تحلیل عوامل درونی و بیرونی و سنجش و ارزیابی آن‌ها راهبردهای طراحی و مداخله برای آن ارائه می‌گردد. از جمله زمینه‌های موضوعی که در این بخش از پژوهش مورد مطالعه قرار می‌گیرد و در جدول شماره ۸ نشان داده شده است، عبارتند از:

- شناخت محیط طبیعی،
- * شناخت جمعیت و اجتماع شهری
- * شناخت اقتصادی
- * شناخت کاربری زمین و فضا
- * شناخت کیفیت کالبدی و فضایی
- * و شبکه دسترسی،
- * ذهنی - ادراکی.

جدول شماره ۸: بررسی ویژگی‌های حوزه مداخله دو امامزاده مورد بررسی

شناخت موضوعی (زیر سیستم شهری)	امامزاده عباس ساری (بافت پر)	امامزاده اسماعیل قائم‌شهر (بافت خالی)
محیط طبیعی	همسان با شرایط محیط طبیعی حوزه فراگیر	رودکناری و حاشیه‌های سبزتر
جمعیت و اجتماع شهری	جمعیت : ۱۰,۶۰۶ نفر. بعد خانوار : ۳,۸ نفر. تحرکات خانوار نشان از جاذب خانوار بودن این محلّه است. البته بیش‌تر از نواحی روستایی جذب می‌کند.	جمعیت : ۳۰۵ نفر. بعد خانوار : ۴,۷ نفر. با توجه با این‌که این محدوده فاقد ظرفیت‌های جاذب مهاجر است، دافع خانوارها است.
اقتصادی	میانگین درآمد خانوار : ۴,۷۱۶,۶۶۷ ریال. میانگین هزینه خانوار : ۲,۷۸۳,۰۰۰ ریال.	میانگین درآمد خانوار : ۲ میلیون ریال . میانگین هزینه خانوار : ۱/۳ میلیون ریال.
کاربری زمین و فضا	از جمله کاربری‌های غالب این محدوده به ترتیب مسکونی، باغات و بایر است. مسکونی در پیرامون امامزاده، باغ‌ها در شمال محدوده و اراضی بایر به طور پراکنده توزیع شده است. هم چنین کاربری‌های تجاری پوسته اصلی بلوار امام رضا و معبر اصلی دسترسی به امامزاده را تشکیل می‌دهد. امامزاده در این محدوده نسبتاً در مرکز هندسی آن قرار دارد.	در محدوده امام زاده اسماعیل کاربری‌های غالب را باغات و مزارع تشکیل داده است . مساحت اندکی از محدوده که در قسمت جنوب شرقی و جنوب غربی محدوده است به کاربری مسکونی تعلق دارد. رودخانه سیاهرود نیز از میان محدوده عبور می کند . امام زاده در این محدوده در حاشیه و سمت شرقی آن و در جوار راه دسترسی فرعی با تجاری پراکنده است
کیفیت کالبدی و فضایی	تراکم ساختمانی : ۱۲۰-۱۰۰ درصد (۱ یا ۲ طبقه). کیفیت : قابل استفاده و نوساز و اکثریت مصالح آجر و آهن. شکل محدوده تمایل به ستاره‌ای شدن دارد. از نظر امنیت اجتماعی دچار ضعف است. محدوده در بافتی شبه‌شهری و حاشیه‌ای قرار دارد.	تعداد طبقات در میان کاربری‌های مسکونی موجود ۱ طبقه، کیفیت: تعمیر و مصالح چوب و آجر. محدوده هنوز شکل و فرم مشخصی ندارد. از نظر امنیت اجتماعی به علت نزدیکی به جوگی محلّه در سطح پایینی قرار دارد. محدوده در بافتی نسبتاً خالی و حاشیه‌ای قرار دارد.
شبکه دسترسی	این محدوده از جنوب به بلوار امام رضا به عرض ۴۵ متر، از شمال و شرق به معبر حدود ۱۰ متری و از غرب به رودخانه محدود می‌شود. سلسله مراتب شبکه دسترسی عبارتند از: شریانی درجه ۲ اصلی، شریانی درجه ۲ فرعی و محلی اصلی.	این محدوده از شرق به معبر ۳۰ متری، از غرب معبر ۶ متری، از جنوب معبر ۱۶ متری محدود می‌گردد. هم‌چنین معبر خاکی به عرض ۱۰ متر از میان آن می‌گذرد.
ذهنی - ادراکی	یکی از مهم‌ترین نمادها و نشانه‌هایی که در ذهن و ادراک شهروندان ساروی و زائران نقش بسته امامزاده عباس است. هم‌چنین وجود سیمای نامطلوب، در ضعف‌تر شدن ساختار ذهنی مؤثر است.	از جمله عناصر نقش بسته در ذهن شهروندان قائم‌شهری، امامزاده اسماعیل، رودخانه سیاه رود، تپه گردکوه و مزارع کلزا به صورت یک مجموعه است. در این محدود نیز و جوی سیمایی نامطلوب، محیط را نامناسب گردانیده است.

ماخذ: بازنگری طرح جامع شهر ساری، ۱۳۹۱؛ طرح آماده‌سازی اراضی ۲۸ هکتاری گردکوه قائم شهر، ۱۳۹۰

طراحی برنامه راهبردی

برنامه راهبردی، سندی است که جهت‌گیری کلی تمام سیاست‌ها و اقدام‌ها برای توسعه شهر/ محلّه را مشخص می‌کند. در این برنامه سعی بر این است تا سیاست‌گذاری کلان برای طرح‌های

اجرایی مشخص و به تصمیم‌سازی منتهی شود. این برنامه به گونه‌ای تنظیم می‌گردد که بتوان سیاست‌های کلان آن را در خردترین برنامه‌ها دنبال کرد. در این بخش از نوشتار با بازتعریف مبانی نظری پژوهش، راهبردها و سیاست‌ها تدوین شده است.

جدول شماره ۹: سنجش و ارزیابی محدوده مداخله دو امامزاده مورد بررسی

معیارهای سنجش و ارزیابی	امامزاده عباس ساری (بافت پر)	امامزاده اسماعیل قائم‌شهر (بافت خالی)
کاربری اراضی	پایین آمدن کیفیت فضایی به دلیل ناسازگاری کاربری‌ها با ماهیت اصلی محدوده و کمبود فضای توسعه در پیرامون، فضایی نامطلوب برای ساکنان به علت نبود خدمات شهری و رفاهی.	بافت خالی و نبود کاربری‌ها و امکان ایجاد فضایی مناسب برای پیشنهاد کاربری‌ها در پیرامون
سازمان فضایی	با توجه به اندازه، فرم، ترکیب‌بندی عناصر تشکیل‌دهنده بافت، از نظر اندازه، توانایی اسکان جمعیت بیش‌تری را دارد و با توجه به ساختار محله، محدوده امامزاده عباس ساری، ظرفیت شعاعی شدن را دارد.	با توجه به اندازه، فرم، ترکیب‌بندی عناصر تشکیل‌دهنده بافت، از نظر اندازه، توانایی اسکان جمعیت بیش‌تری را دارد. هم‌چنین قرارگیری امامزاده به عنوان مرکز مذهبی فرهنگی و تپه باستانی گردکوه و رودخانه در بافت امامزاده اسماعیل، ظرفیتی برای ایجاد گردشگری مذهبی و طبیعی به صورت مجموعه در کنار هم است.
خواست و نیاز شهروندان	مهم‌ترین مسائل و مشکلات اولویت‌دار در این بافت عبارتند از: ترافیک، نامناسب بودن وضع معابر و مبلمان شهری، کمبود فضای اوقات فراغت و ...	مهم‌ترین مسائل و مشکلات اولویت‌دار در این بافت عبارتند از: نبود خدمات رفاهی مناسب، نبود امنیت اجتماعی، بهبود وضعیت معابر و مبلمان شهری، آلودگی رودخانه و ...
نیروها، قیود و نامعلومی‌ها	نیروهای مؤثر بر توسعه عبارتند از: نزدیکی به رودخانه، وجود امامزاده به عنوان کانون رخدادهای مذهبی و فرهنگی، وجود باغ‌های در شمال محدوده و ... قیود عبارتند از: قرارگیری بر روی گسل فعال البرز، سیل‌گیر بودن محدوده، عدم رعایت ضوابط و مقررات، کمبود منابع مالی و نیروی انسانی، برخی تصمیم‌های تصمیم‌گیران برنامه‌ریزی و ... و نامعلومی‌ها عبارتند از: نامعلومی در اطلاعات جامع از محدوده و کمبود اطلاعات ...	

ماخذ: تحلیل نگارندگان

درون سیستمی بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص با محوریت هماهنگی عوامل و عناصر تشکیل‌دهنده آن بافت است.

ب) تعیین موضوعات سازماندهی: با توجه به معیارها، شاخص‌ها و همبستگی روابط میان آن‌ها که در مدل مفهومی منتج از مبانی نظری ارائه شده است، از جمله موضوع‌های سازمان‌دهی مورد اشاره در دو عرصه ذکر شده در جدول شماره ۹ بیان شده‌اند.

ج) تعیین اصول سازماندهی: تعیین اصول سازمان‌دهی فضایی - کالبدی از آن جهت برای پژوهش حائز اهمیت است که از یک سو می‌تواند در نظم‌بخشی فرایند دستیابی به اهداف مورد نظر پژوهش تأثیرگذار باشد، و از سوی دیگر بستر مناسبی را برای نظارت، کنترل و ارزیابی محتوایی آن‌ها فراهم سازد. در این باره اصول سازمان‌دهی بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص مذهبی، بر مبنای عرصه‌ها و موضوع‌های برنامه‌ریزی پیش‌گفته، ارائه می‌گردد (جدول شماره ۱۰).

جدول شماره ۹: عرصه‌های راهبردی برنامه راهبردی

عرصه راهبردی		موضوع‌های راهبردی
سازمان‌دهی فضایی	درجه ۲	
		جایگاه
		روابط
		اندازه
سازمان‌دهی فضایی	درجه ۱	شکل
		روابط و شبکه پیوندها
		نظم عملکردی - کارکردی
		نظم کالبدی
		نظم ادراکی

ماخذ: حق جو، محمدرضا، ۱۳۹۰

تعیین نظریه پایه و رویکرد آن: همانطور که در مبانی نظری اشاره شد در نگرش سیستمی توجه به دو نوع الزام اجتناب‌ناپذیر است؛ شامل:

الف) الزامات مرتبط با ارتباطات متقابل سیستم شهری/محله‌ای با محیط پیرامونی،

ب) الزامات مرتبط با ارتباطات متقابل درون سیستمی و ارتباطات بین اجزای سیستم شهری/محله‌ای.

تدوین اصول پایه سازماندهی فضایی بر اساس نظریه پایه: سازمان‌دهی فضایی بر آن است تا نظم را به عنوان مفهومی بنیادی در سیستم‌های شهری پدید آورد. در ساختار فضایی - کالبدی شهرها هر عنصری برای ایفای عملکرد خود نیازمند ارتباط با سایر اجزا و سیستم‌های شهری است. یکی از خصوصیات که هویت و شخصیت هر عنصری را در مجموعه عناصر شهری تعریف می‌کند، نحوه و میزان ارتباطات آن با دیگر عناصر و عملکردهای شهری است. بدیهی است هر قدر ارتباط عناصر بیش‌تر باشد، اهمیت آن عنصر در ساختار فضایی - کالبدی شهر بیش‌تر خواهد بود. بدین دلیل شناسایی آن‌ها می‌تواند در دستیابی به سازمان فضایی کارا راهگشا باشد.

الف) تعیین عرصه‌های برنامه‌ریزی و طراحی: با توجه به مبانی نظری و لزوم استفاده از نگرش سیستمی در مداخله بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص، دو نوع عرصه مداخله را می‌توان تعیین کرد. تعاملات بیرونی و ارتباطات درونی دو عرصه‌ای

هستند که اساس شکل‌گیری موجودیت مدنی و موجودیت کالبدی را در مسیر دستیابی به بافتی سرزنده و پویا فراهم می‌کند: تعاملات بیرونی: بیان‌کننده چگونگی سازمان‌دهی ارتباط سیستمی ساختار فضایی بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص و محیط پیرامونی آن‌ها با محوریت نظم کارکردی - کالبدی است.

ارتباطات درونی: بیان‌کننده چگونگی سازمان‌دهی ارتباطات

جدول شماره ۱۰: اصول سازمان‌دهی فضایی بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص با تأکید بر عنصر مذهبی

عرصه راهبردی		موضوع‌های راهبردی		اصول سازمان‌دهی*
پیرومونی	موقعیت	ارتقای موقعیت کالبدی	بهره‌گیری از الگوهای کالبدی عنصر شاخص در ارتقای کیفی کالبد پیرومونی آن و بافت	
		ارتقای موقعیت عملکردی	گسترش فضایی-کالبدی متناسب با ماهیت و نوع بافت پیرومونی و در تعامل بالنده با آن‌ها	
		ارتباط بخشی با پیرامون	نقش‌دهی مکمل بافت با نقش بافت‌های پیرومونی و نقش‌دهی متناسب با عملکرد عنصر شاخص	
	جایگاه	ایجاد تناسب در سلسله مراتب	برقراری تناسب ما بین ظرفیت‌های عملکردی پیرومونی و نقش مورد نظر آن در ساختار سلسله مراتبی	
		بهبود روابط کالبدی	ارتقای روابط فضایی-کالبدی بین عنصر شاخص و حوزه‌های پیرومونی خود	
	روابط	بهبود روابط عملکردی	ارتقای روابط فضایی-کالبدی بین محله مورد مداخله، محله‌ها پیرومونی آن و شهر	
		ارتقای کمتی	تناسب جمعیت ساکن و آینده بافت با توان جمعیت‌پذیری آن	
	اندازه	ارتقای کیفی	تناسب، هم‌سنگی و هم‌وزنی کالبد با کارکرد.	
		ارتقای مقیاس انسانی در عناصر شکل دهنده بافت (مراکز، نشانه‌ها) و عنصر شاخص	ارتقای مقیاس انسانی در عناصر شکل دهنده بافت (مراکز، نشانه‌ها) و عنصر شاخص	
	شکل	انطباق‌پذیری کالبدی	انطباق و انعطاف‌پذیری استخوان‌بندی اصلی بافت در راستای پاسخ‌گویی به هویت‌بخشی و شاخص‌سازی عنصر با اهمیت آن	
انطباق‌پذیری عملکردی		انطباق استخوان‌بندی بافت با استخوان‌بندی سطح فراتر خود		
درونی	روابط و شبکه پیوندها	برقراری روابط کالبدی	تقویت سلسله مراتب و روابط فضایی میان عناصر و فعالیت‌های شکل‌دهنده بافت و توجه به اهمیت‌بخشی به عنصر شاخص در آن	
		ایجاد روابط عملکردی	تقویت روابط عملکردی مکمل با کارکرد عنصر شاخص و میان فعالیت‌های مستقر در بافت و سازگاری (ماتریس وابستگی) میان آن‌ها	
	نظم کارکردی	همسوسازی عملکردی	اختصاص فعالیت‌های مکمل با عملکرد عنصر شاخص	
		پاسخ‌گویی عملکردی	اختصاص فعالیت‌های پاسخگویی نیازهای درونی و مأموریت‌های بیرونی (ایجاد لبه‌های عملکردی)	
	نظم کارکردی	ایجاد و ارتقای سلسله مراتب	تقویت سلسله مراتب عملکردی میان فعالیت‌ها با تأکید بر اهمیت‌بخشی به عنصر شاخص	
		ارتقای هم‌جواری عملکردی	انطباق سلسله مراتب کارکردی فعالیت‌ها با سلسله مراتب تقسیمات فضایی (ماتریس ظرفیت)	
	نظم کالبدی	همسوسازی کالبدی	تناسب هم‌جواری میان کاربری‌ها با یکدیگر (ماتریس سازگاری)	
		ارتقای چیدمان کالبدی	کالبدی همساز با محیط طبیعی و مصنوع	
	نظم ادراکی	ارتقای چیدمان کالبدی	پراکنش متوازن کالبدی-فضایی در سطح محله / بافت	
		ایجاد و ارتقای سلسله مراتب	چیدمان کالبدی فضاها در راستای ارتقای نقش عناصر شاخص و هویت‌بخشی به آن	
انطباق‌پذیری کالبدی		برقراری سلسله مراتب کالبدی با تأکید بر ارتقای جایگاه عنصر شاخص و انطباق آن با سلسله مراتب ساختار فضایی		
انطباق‌پذیری کالبدی-ذهنی		انطباق توسعه کالبدی جدید با ساختار فضایی و با بستر و زمینه شکل‌گیری آن		
توسعه عناصر تشکیل‌دهنده ادراک شهری از طریق انطباق آن با نقشه‌های ذهنی شهروندان	بازپیرایی منظر	بهره‌گیری از کریدورهایی با ویژگی‌های کیفی بالا و هم سو با عنصر شاخص		
	ایجاد سرزندگی	آرایش و پیرایش بافت‌های جدید با بهره‌گیری از المان‌ها و عناصر زیباساز با هویت شهری		
	ایجاد حس خاطره انگیزی	اختصاص فعالیت‌های چند عملکردی و جاذب حضور شهروندان به فضاهای پیرومونی عنصر شاخص		
		تقویت ویژگی‌های عملکردی و کالبدی فضاهای برخوردار از خاطره برای شهروندان در سایت		

ماخذ: تحلیل نگارندگان، (Alan Walmsley,2005)، (Akel Ismail Kahera,2002) و (Nico Landman,2005) و (Richard Gale,2005)

* اصول سازمان‌دهی ارائه شده، اختصاص به هر دو نوع بافت پر و خالی داشته و در صورتی که راهبردی مختص یکی از این نوع بافت‌ها باشد، برای تمایز آن در جدول از واژه پر یا خالی بهره برده شده است.

نتیجه گیری

در طراحی برنامه راهبردی، مبتنی بر نظریه پایه و رویکرد آن، ابتدا تدوین اصول پایه سازمان‌دهی فضایی صورت گرفته و سپس در عرصه‌های برنامه‌ریزی و طراحی با هدف دستیابی به تعاملات بیرونی و ارتباطات درونی، موضوع‌های (اصول) سازمان‌دهی تعیین و پیشنهاد شده‌اند. در جمع‌بندی موضوع مشخص گردید که تا ماهیت ذاتی (کالبدی - معنایی) این عناصر و بافت‌ها شناسایی نشود، برنامه‌ریزی، طراحی و به طور کلی مداخله در چنین بافت‌هایی، نتایج مطلوبی را به دنبال نخواهد داشت. بنابراین در برنامه‌ریزی بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص می‌توان رهنمودهایی مبتنی بر سه عرصه نوع بافت و بسستر قرارگیری، ارتباطات عملکردی متقابل و نگرش سیستمی و تلفیق این سه

عرصه، تحلیلی ارائه داد تا به تعریفی جامع از برنامه‌ریزی و طراحی این گونه بافت‌ها دست یافت. مهم‌ترین نتیجه این پژوهش تدوین اصول سازمان‌دهی است که در جدول شماره ۱۰ آمده است و می‌تواند به عنوان الگویی برای توسعه بافت‌های پر و خالی برخوردار از عناصر شاخص مذهبی باشد.

با توجه به لزوم بهره‌گیری از اصول سازمان‌دهی مرتبط با بافت‌های برخوردار از عناصر مذهبی، تدوین الزامات تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در جهت ترویج هر چه بیش‌تر این اصول در قالب هدف - نهاد - الزامات تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری اجتناب‌ناپذیر است. پیشنهادهای مرتبط در این مورد در جدول شماره ۱۱ با عنوان ترویج اصول سازمان‌دهی ارائه گردیده است.

جدول شماره ۱۱: پیشنهادهای مرتبط با ترویج اصول سازمان‌دهی

هدف	نهادهای مربوطه	الزامات تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری
سازماندهی فضایی بافت‌های برخوردار از عناصر مذهبی	تصمیم‌سازی (تهیه کننده)	* تدوین راهنمای عمل برنامه‌ریزی و طراحی بافت‌های شهری مبتنی بر اصول سازمان‌دهی پیشنهادی * تاکید محله‌بندی طرح‌های توسعه شهری مبتنی بر محله‌ها عرفی که پایه آن را عناصر مذهبی به عنوان اصلی‌ترین عنصر سازمان فضایی تشکیل داده‌اند.
	تصمیم‌گیری (تصویب کننده)	* تصویب و ابلاغ اصول سازمان‌دهی به نهادهای مرتبط توسعه شهری * وضع اصول مرتبط با سازمان‌دهی در قوانین شهرسازی و معماری * نظارت بر فرآیند تصمیم‌سازی و اجرا طرح‌های توسعه محله و بافت شهری با تأکید بر اصول سازمان‌دهی پیشنهادی
	اجرائی (اجرا کننده)	* اجرای تصمیمات مبتنی بر الزامات قانونی و در انطباق قراردادن آن با اصول سازمان‌دهی پیشنهادی
	سایر (عمومی، آموزشی و نهادهای غیر انتفاعی)	* اختصاص بخشی از آموزش دروس شهرسازی به آموزش مبانی اصول سازمان‌دهی پیشنهادی و عملی کردن آن در دروس کارگاهی، برای ترویج هر چه بیش‌تر آن در سرتاسر کشور * آموزش عمومی و بومی‌سازی اصول سازمان‌دهی از طریق نهادهای غیر انتفاعی

پی‌نوشت‌ها

۱. «منظور از آشکارسازی چارچوب نظری مسأله تحقیق بیان این معنا است که محقق سلیقه شخصی‌اش را در طرح مسأله تحقیق و نحوه پاسخ دادن به آن را - هر چند در چارچوب نظری که با بصیرت کامل انتخاب شده جا دارد - مشخص کند» (کیوی و کامپنهود، ۱۳۸۵: ۱۰۰-۹۹).
۲. «منظور از اکتشاف، شامل عملیات خواندن متون، مصاحبه و دیگر روش‌های تکمیلی است، که به محقق کمک می‌کند تا با واقعیت تجربه شده کنشگران اجتماعی از نزدیک آشنا شود» (کیوی و کامپنهود، ۱۳۸۵: ۳۷).
۳. «نماد نیز می‌تواند به نماد اصلی و فرعی تقسیم گردد و در سلسله مراتب تقسیمات کالبدی شهر نقش بازی کند» (حبیبی و مقصودی، ۱۳۹۰: ۱۲).
۴. نتایج آمایش امام‌زادگان کشور برگرفته از پایگاه الکترونیکی - خبری ایسنا (www.isna.ir) است.

فهرست منابع و مراجع

۵. حق جو، محمد رضا (بی تا)، طراحی مدل تجویز ساختار فضایی شهرها.
۶. حق جو، محمد رضا (۱۳۹۰)، درس‌نامه کارگاه آماده سازی زمین (طراحی مدل تجویز ساختار فضایی شهرها)، دانشگاه مازندران.
۷. ریمون، کیوی و کامپنهود، لوک وان (۱۳۸۵)، روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه: دکتر عبدالحسین نیک گهر، نشر توتیا.
۸. شفایی، سپیده (۱۳۸۵)، راهنمای شناسایی و مداخله در بافت‌های فرسوده، انتشارات شرکت ایده‌پردازان فن و هنر.
۹. شمعی، علی و پور احمد، احمد (۱۳۸۴)، بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، دانشگاه تهران.
۱۰. صفامنش، کامران و منادی‌زاده، بهروز (۱۳۸۲)، «مبانی ارزشگذاری بناها و مجموعه‌های قدیمی»، فصلنامه هفت شهر، س چهارم، ش ۱۲ و ۱۳، صص ۳۱-۴۵.
۱۱. محمدی، محمود (۱۳۷۹)، «تحلیل نقش متقابل وقف و شهرسازی برنامه‌ریزی کالبدی راهبردی جدید در توسعه و بهره‌وری بهینه موقوفات»، نشریه فقه و اصول، وقف میراث جاویدان، ش ۳۰، صص ۹۴-۱۰۵.
۱۲. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، طرح سرشماری نفوس و مسکن، انتشارات مرکز آمار ایران.
۱۳. مهندسان مشاور معمار و شهرسازی پارت (۱۳۸۳)، طرح تفصیلی قائم شهر (بازنگری)، سازمان مسکن و شهرسازی استان مازندران.
۱۴. مهندسان مشاور مازند (۱۳۹۱)، طرح بازنگری طرح جامع شهر ساری، سازمان مسکن و شهرسازی استان مازندران.
۱۵. مهندسان مشاور شهرساز و معمار طاش (۱۳۹۱)، طرح نوسازی،

۱. اولادزاده، ام البنین (۱۳۸۹)، طرح امکان‌سنجی استفاده از الگوی برنامه‌ریزی مشارکتی در بهسازی و نوسازی بافت فرسوده محله امام زاده عباس ساری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۲. پاکزاد، جهان‌شاه، (۱۳۸۹)، تاریخ شهر و شهرنشینی در اروپا: از آغاز تا انقلاب صنعتی، چاپ اول، انتشارات آرنشهر.
۳. حبیبی، محسن و مقصودی، ملیحه (۱۳۹۰)، مرمت شهری: تعاریف، نظریه‌ها، تجارب و ...، انتشارات دانشگاه تهران.
۴. حبیبی، سید محسن (۱۳۸۷)، از شمار تا شهر (تحلیلی تاریخی از

بهسازی بافت پیرامون حرم امام رضا (ع)، شرکت عمران و مسکن سازان منطقه ثامن.

۱۶. گروه شهرسازی دانشکده هنر و معماری دانشگاه مازندران (۱۳۹۰)، اساتید:

حق جو، محمدرضا و میثاقی، محمود، درس کارگاه آماده‌سازی

زمین (طرح ۵)، طرح آماده ساز اراضی ۲۸ هکتاری گردکوه قائم‌شهر.

۱۷. یوکیلتو، یوکاو فیلدن، برنارد (۱۳۸۸)، راهنمای مدیریت برای

محوطه‌های میراث جهانی، ترجمه دکتر پیروز حناچی، دانشگاه تهران.

۱۸. پایگاه الکترونیکی شهرسازی شازنامه، www.sharnameh.ir

۱۹. پرتال جامع بافت‌های شهری، www.bafteshahri.ir

20. Akel Ismail Kahera, Urban Enclaves (2002), "Muslim Identity and the Urban Mosque in America", **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol.22, No.2.
21. Alan Walmsley & Kristoffer Damgaard (2005), **The Umayyad congregational mosque of Jarash in Jordan and its relationship to early mosques** Vol.79, PP:362-378.
22. Nico Landman & Wendy Wessels (2005), "The Visibility of Mosques in Dutch Towns", **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol.31, No.6.
23. Richard Gale (2005), "Representing the City: Mosques and the Planning Process in Birmingham", **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol.31, No.6.

